

Vytauto Didžiojo mirtis: neurologija ar neurochirurgija?

V. Budrys

*Vilniaus universiteto Medicinos
fakulteto Neurologijos ir
neurochirurgijos klinikos
Neurologijos centras*

Santrauka. Straipsnyje aptariamos politinės Vytauto Didžiojo mirties aplinkybės ir mediciniškai grindžiamos tikėtinos jo ligos ir mirties priežastys.

Raktažodžiai: Vytautas Didysis, galvos smegenų kraujotakos sutrikimas, galvos smegenų trauma, sepsis.

Neurologijos seminarai 2005; 9(26): 271–273

Pav. Imaginacinis Vytauto portretas. Nežinomas XVII a. dailininkas. Lietuvos dailės muziejus, Vilnius.

Adresas:

V. Budrys
VUL Santariškių klinikos Neurologijos centras
Santariškių g. 2, LT-08661 Vilnius
Tel. 8-5 236 52 20, el. paštas: valma@takas.lt

„Lietuvoje nebuvo vyro, didesnio už jį.“

S. Herberšteinas, XVI a. pr.

Vytautas Didysis (pav.) – neabejotinai žymiausias visų laikų Lietuvos politikas ir valdovas, labiausiai sustiprinęs ir išplėtęs Lietuvos ribas, priartinęs valstybę prie imperijos rango. Vytauto kultas, susiformavęs jau jo laikais, ypač sustiprėjo XVI a. ir nė kiek nesumenkęs pasiekė mūsų dienas. Vytauto, kaip ypač gabaus, net genialaus politiko autoritetą pripažino net aršiausi jo priešai. Galutiniam pasaulinio masto Vytauto ambicijų įgyvendinimui pritrūko labai nedaug – karūnacijos, kuri būtų įtvirtinusi Lietuvos monarchiją Europos politinėje sistemoje. Šį svarbiausią Vytauto – ir Lietuvos valstybės – siekį nutraukė netikėta Vytauto mirtis.

Ką žinome apie šį esminį Lietuvos valstybės likimą nulėmusį faktą? Labai mažai. Svarbiausias raštiškas paskutiniųjų Vytauto dienų ir jo mirties aplinkybių istorinis šaltinis – žymiojo lenkų istoriko Jano Dlugošo (1415–1480) daugiatomė *Historia Polonica*. Šiame veikale minimas Vytauto mirties aplinkybes cituoja dauguma vėlesnių istorinių šaltinių. Tačiau Vytauto Didžiojo liga ir mirtis čia minima tik keliomis eilutėmis, užrašytomis ne gydytojo, o istoriko ranka. Pažymėtina ir tai, kad Vytauto mirties metais J. Dlugošui tebuvo 15 m. ir jis net nebuvo tiesioginis šio įvykio liudininkas.

Tad ką mes žinome apie Vytauto ligą? Tik keletą lakoniškų faktų: nukritimas nuo žirgo, staigi sunegalavimo pradžia, 11 dienų iki mirties trukęs prikaustymas prie ligos patalo, pūlinys ant peties. Jokio klinikinio aprašymo, jokių aiškesnių medicininių samprotavimų ar diagnostinių pagrindimų. Ar remiantis šiais menkais, nors ir svarbiais faktais iš viso galime bent tikėtina pagrįsti diagnozę praėjus 575 metams nuo Vytauto mirties? Šis straipsnis yra pirmasis bandymas tai padaryti medicininėje literatūroje.

Kada ir kokiomis aplinkybėmis mirė Vytautas? Šios aplinkybės glaudžiai susijusios su esminiu Vytauto gyvenimo faktu – rengimuisi karūnacijai. Vytauto karūnavimo planas gimė Lucko suvažiavime, vykusiame 1429 m. sausio 9–29 d. Suvažiavimą inicijavo Šv. Romos (Vokietijos) imperatorius Zigmantas I (1410–1437), kuris ir buvo pagrindinis Vytauto karūnavimo rėmėjas, šiuo klausimu turėjęs esminių nesutarimų su Romos popiežiumi, nepritariančiu Vytauto karūnavimui. Vytauto apsisprendimas priimti imperatoriaus siūlomą karūną ir pareiškimas, kad tai daro „niekieno neatsiklausdamas“, reiškė, kad jis tampa suverenių valdovu [1]. Vytauto karūnacija turėjo užbaigti ilgą ir sudėtingą Lietuvos valstybės formavimosi kelią. Atrodė, kad trūksta tiek nedaug ir Lietuva galutinai išsivaduos iš vasalinės priklausomybės Lenkijai, taps lygiaverte savarankiška valstybe. Pats karalius Jogaila pritarė Vytauto karūnacijai ir Lietuvos valstybės pakėlimui į karalystės rangą: Vytautas neturėjo sūnų, tad naujos karalystės įpėdiniu būtų paskyręs vieną iš savo giminės atstovų, t. y. vieną iš Jogailos sūnų [2, 3]. Tačiau Vytauto karūnavimui aršiai pasipriešino Lenkijos ponų taryba. 1430 m. vainikavimo planas buvo vykdomas, bandant apeiti Lenkiją. Niurnbergo auksakaliai jau buvo nukaldinę karūnas Vytautui ir jo žmonai Julijonai. Karūnacijos ceremonija turėjo vykti Vilniuje 1430 m. rugsėjo 8-ąją, Švč. M. Marijos gimimo dieną. Į karūnacijos ceremoniją jau buvo susirinkę svečiai, de-ja, lenkai nepraleido imperatoriaus delegacijos, gabenančios Vytautui karūną. Iškilnių data buvo vis nukeliama. Spalio 9 d. į Vilnių atvyko pats Jogaila, lydimas lenkų atstovų, vadovaujama atkakliausio karūnavimo priešininko Krokuvos vyskupo Zbignievo Olesnickio. Susidūrė dvi pažiūros: vieną atkakliai gynė Zbignievas Olesnickis, kitą – Jogaila ir Vytautas [3, 4, 5]. Šią aršią priešpriešą ir galimų kompromisų paiešką nutraukė netikėta Vytauto liga ir mirtis 1430 m. spalio 27 d.

Staigi ir netikėta Vytauto liga kai kuriems istorikams sukėlė spėlionių, ar nebus Vytautas Jogailos ar jo dvariškių nuuodytas. Tačiau ši versija mažai tikėtina, jos nemini jokie paprastai gerai informuoti ordino šaltiniai, ji nebuvo pateikta ir kaip argumentas Lietuvos konflikte su Lenkija po Vytauto mirties, nors pažymėtinas faktas, kad Švitrigaila, po Vytauto mirties tapęs Lietuvos valdovu, atsisakė gerti Jogailos atsiųstą vyną [1]. Paminėtina ir tai, jog Vytautas (kad išvengtų nuuodijimo?) iš viso niekada negėrė alkoholinių gėrimų. Nors nuuodijimo versiją galima atmesti, net ir išliekanti teorinė jos tikimybė neekskliuduoja kitų žymiai realesnių tokio staiga ir fatališko Vytauto sunegalavimo priežasčių.

Istoriografiniuose šaltiniuose minimas labai svarbus faktas, kad 1430 m. spalio 16 d., lenkų delegacijai išvykus iš Vilniaus, Vytautas, lydėdamas Jogailą į Trakus, nukrito nuo žirgo ir jau nebegalėjo toliau joti – kelionę į Trakus baigė gulomis žmonos vežime. Istoriniai šaltiniai pažymi, kad nei tą dieną, nei vėliau Vytautas iš patalo jau nebeatsikėlė [1, 2, 3]. Taigi žinoma konkreči lemtingo Vytauto sunegalavimo diena ir su šiuo sunegalavimu tiesiogiai susijęs įvykis: nukritimas nuo žirgo. Iki šio įvykio jokių fizinių Vytauto negalavimų istoriniai šaltiniai nemini, kad jų ne-

buvo, netiesiogiai įrodo ir pats valdovo jojimo ant žirgo faktas.

Fatališka negalia, akivaizdžiai susijusi su Vytauto nukritimu nuo žirgo, kaip vieną realiausių priežasčių pirmiausia suponuoja trauminių pažeidimų. Kritimas nuo žirgo net patyrusiam raiteliui neretai baigiasi rimtomis traumomis, jos tuo labiau tikėtinos senyvame amžiuje: Vytautui tuo metu jau buvo 80 metų. Kokią gi traumą tikėtina galėjo patirti valdovas, jei po jos jau niekada nebepakilo iš ligos patalo? Jokių rankų ar kojų lūžių ar išnarinimų (jie lengviausiai visų aplinkinių pastebimi) niekur neminima, tad jų tikriausiai ir nebuvo. Ar galėjo būti sutrenkti vidaus organai, vystytis vidinis kraujavimas? Abejotina, nes, pirma, krista iš palyginti neaukštai, kad galėtų būti rimčiau pažeisti vidaus organai, antra, vidinio kraujavimo klinikinė simptomatika neišsivysto taip staiga (nukritęs nuo žirgo Vytautas jau nebesugebėjo joti) ir netrunka iki mirties taip ilgai (11 dienų), tad ši versija taip pat atpuola.

Gerokai realesnė atrodytų galvos smegenų traumų tikimybė. Jei tarsime, kad dėl šios priežasties Vytautas liko priklausytas prie ligos patalo, tai trauma turėjo būti pakankamai rimta. Bet kuri galvos smegenų traumų forma sukelia nors ir trumpalaikį sąmonės sutrikimą. Istorinių šaltinių liudijimu, Vytautas iki pat mirties išliko sąmoningas, bendravo su aplinkiniais ir blaiviai priiminėjo svarbius jam ir Lietuvai sprendimus. Žinoma, trumpalaikis sąmonės sutrikimo epizodas galėjo likti neužfiksuotas, bet jokio rimtesnio ilgalaikio ar progresuojančio sąmonės sutrikimo tikrai nebuvo. Pažymėtina, kad istoriniuose šaltiniuose niekur neminimi ir jokie, bent jau akivaizdūs aplinkiniams, židiniai neurologiniai simptomai: afazija, paralizai, dažniausiai lydintys sunkesnes galvos smegenų traumas. Lėtinės potrauminės subdurinės hematomos, sukeliamos bukų traumų (pvz., kritimas nuo žirgo), ypač dažnos vyresnio amžiaus žmonėms ir gali nesukelti židininės neurologinės simptomatikos, tačiau ankstyvajame laikotarpyje jos taip pat nesutrikdo paciento motorinės funkcijos, juolab jei sąmonė aiški ir išlikęs gebėjimas mąstyti ir normaliai bendrauti su aplinkiniais. Tokiu būdu staigi Vytauto negalia, iš karto po nukritimo nuo žirgo nebeleidusi jam pakilti iš ligos patalo, niekur neminima židininė neurologinė simptomatika, aiškus mąstymas, reikšmingi ir sumanūs, nors ir priverstiniai, valstybiniai sprendimai, padaryti paskutinėmis jo gyvenimo dienomis, sunkiai derinasi su rimtesnės galvos smegenų traumų sukeliama simptomatika ir šią versiją daro mažai tikėtina.

Tad kas gi atsitiko Vytautui? Raktas turbūt slypi štai kur. Negalia prasidėjo ne iš karto po nukritimo nuo žirgo, o prieš pat šį nukritimą. Jei patyręs raitelis, koks neabejotinai buvo Vytautas, didžiąją savo gyvenimo dalį praleidęs balne, krenta nuo žirgo jam nepasibaidžius, raiteliui kažkas turėjo atsitikti. Kas? Turint omenyje senyvą Vytauto amžių ir didžiulę psichologinę pastarųjų dienų ir mėnesių įtampą, labiausiai tikėtina ūmaus galvos smegenų kraujotakos sutrikimo versija. Būtent dėl šio sutrikimo Vytautas neišsilaukė balne, o parkritęs nebegalėjo paeiti ir kelionę baigė gulomis vežime. Kadangi Vytautas taip ir nebepakilo iš ligos patalo iki pat mirties (11 dienų), nors istoriniai

šaltiniai neaprašo jokių akivaizdžių sąmonės sutrikimų, pareizių ar paralyžių, dabartiniu požiūriu labiausiai tikėtina ūmaus galvos smegenų kraujotakos sutrikimo vertebro-baziliniame baseine diagnozė. Kraujotakos sutrikimas šiame baseine paprastai pasireiškia nesisteminiu galvos svaigimu, tamsumu ir dvejinimusi akyse, lygsvaros ir eisenos sutrikimu, ataksija, vienpusiu ar abipusiu galūnių nusilpimu. Sąmonės sutrikimo ar išreikštų pareizių (paralyžių) gali nebūti. Tuo būdu galime teigti, kad būtent šie sutrikimai, kartu įvertinant 80-ies metų valdovo amžių, bei nesibaigiančių karūnavimo peripetijų sukeltą fizinį ir psichinį išsekimą, ir buvo Vytauto negalėjimo pakilti iš ligos patalo priežastimi.

Žinoma, tokio tipo galvos smegenų kraujotakos sutrikimai paprastai nebūna tiesioginė letalios išeities priežastis. Istoriniuose šaltiniuose minimas dar vienas svarbus su Vytauto liga susijęs faktas: pūlinys (votis) ant peties. Pažymėtina, kad Vytauto mirties priežastimi kai kurie istoriniai šaltiniai nurodo būtent šią patologiją [1, 2]. Kas tai per pūlinys? Turint galvoje psichiškai ir fiziškai išsekusį, prie patalo prikautytą ligonį, pūlinės infekcijos tikimybė net menko odos pažeidimo vietoje yra didelė. Neatmestina ir tikimybė, kad ši vieta (petys) buvo sumušta Vytautui krenstant nuo žirgo, susidarė poodinė hematoma, kuri išsekusiam ligoniui nesunkiai infekavosi, suformuodama apčiuopiamą poodinį pūlinį.

Lokali pūlinė infekcija, jei tinkamai negydoma, ir mūsų antibiotikų eroje neretai generalizuojasi, sukeldama pačią grėsmingiausią infekcinę komplikaciją – sepsį, o XV amžiuje, kai apie antibiotikus ar efektyvią antiseptiką niekas net nenumanė, pūlinė infekcija buvo iš tiesų neįveikiama. „...Paskutinės valdovo gyvenimo dienos prabėgo kenčiant dėl atviro pūlinio, dėl kurio prasidėjo kraujo užkrėtimas.“ [1]. Nors istoriniai šaltiniai nemini karščiavimo, labiausiai tikėtina, kad infekcija ir sepsis buvo esminės ir lemtingos Vytauto ligos komplikacijos ir tiesioginė jo mirties priežastis. Jei ne šios komplikacijos, būtų tikėtina ir Vytauto pasveikimo galimybė. Deja, to meto sąlygos tokios galimybės nesuteikė net valdovui.

Taigi mediciniškai įvertinus turimus istoriografinius faktus, kaip labiausiai tikėtiną staiga ir lemtingo Vytauto sunegalavimo priežastį galima įvardyti ūminį galvos smegenų kraujotakos sutrikimą, kuris senyva, dvasiškai ir fi-

ziškai išsekusį valdovą paguldė į ligos patalą. Susiformavęs lokalus (peties) pūlinys generalizavosi, išsivystė sepsis, kuris ir tapo tiesiogine Vytauto mirties priežastimi.

Po mirties Vytauto kūnas buvo aštuonias dienas viešai išstatytas atsiveikinimui su velioniu Trakų pilyje, vėliau pervežtas į Vilnių ir iškilmingai palaidotas Vilniaus Katedros rūsyje. Per 1655 m. rusų antpuolį Vytauto palaikai, kaip manoma, paslėpti ir neatrasti iki šiol. Kas žino, gal vieną dieną jie bus surasti ir ne tik taps tautos relikvija, bet ir patikslins galimas Vytauto Didžiojo mirties priežastis.

Padėka

Autorius nuoširdžiai dėkoja prof. E. Jaržemskui už straipsnio rankraščio peržiūrą ir esmines pastabas.

Gauta:
2005 11 21

Priimta spaudai:
2005 11 28

Literatūra

1. Bumblauskas A. Senosios Lietuvos istorija 1009–1795. V., R. Paknio leidykla, 2005, 154–5.
2. Lietuvos istorija. Red. A. Šapoka. V., Mokslas, 1989, 144–8.
3. Vytautas Didysis. Red. P. Šležas. 2-as leid. V., Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, 205–34.
4. Vijūkas-Kojelavičius A. Lietuvos istorija, 2-as leid. V., Vaga, 1989, 414–29.
5. Pfitzner J. Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas kaip politikas. V., Mintis, 1989, 258–77.

V. Budrys

DEATH OF VYTAUTAS THE GREAT: NEUROLOGY OR NEUROSURGERY?

Summary

Political circumstances surrounding the last days of Vytautas the Great and probable causes of his disease and death are discussed in the article.

Keywords: Vytautas the Great, cerebrovascular disorder, head brain injury, sepsis.